

ПРОБЛЕМИ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ У НООСФЕРІ

© Сливка С. С., 2015

Досліджено антропологічно-правові проблеми філософії людини. Доведено, що частина біосфери все частіше породжує умовну сферу людської діяльності – ноосферу. В результаті онтологічно обґрунтованої інтелектуальної діяльності людини проявляються активні дії переходу біосфери у ноосферу. Автор розглядає можливі світові наслідки такого переходу, оскільки людина може випромінювати таку порцію зла, яка перевершує допустимі природою норми. Тому досліджуються завдання проблем філософії права у таких вимірах: інтелігібельному, сенсильному, екзистенційному і флуктаційному. Доведено, що зміст цих вимірів є предметом уваги філософії права.

Ключові слова: біосфера, поведінка, ноосфера, глобалізація, інтелігібельність, сенсильність, екзистенціальність, флуктаційність.

С. С. Сливка

ПРОБЛЕМЫ ПОВЕДЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА В НООСФЕРЕ

Исследуются антропологически-правовые проблемы философии человека. Доказывается, что часть биосферы все чаще порождает условную сферу человеческой деятельности – ноосферу. В результате онтологически обоснованной интеллектуальной деятельности человека проявляются активные действия перехода биосферы в ноосферу. Автор рассматривает возможные мировые последствия такого перехода, поскольку человек может излучать порцию зла, превосходящую допустимые природой нормы. Поэтому исследуются задачи проблем философии права в следующих измерениях: интеллигивельном, сенсильном, экзистенциальном и флуктационном. Доказывается, что содержание этих измерений является предметом внимания философии права.

Ключевые слова: биосфера, поведение, ноосфера, глобализация, интеллигивельность, сенсильность, экзистенциальность, флуктационность.

S. S. Slyvka

PROBLEMS OF HUMAN BEHAVIOR IN THE NOOSPHERE

This article explores anthropological and legal problems of philosophy of man. It is proved that part of the biosphere increasingly generates conventional sphere of human activity – the noosphere. As a result, ontologically grounded human intellectual activity manifested proactive transition of the biosphere into the noosphere. The author considers the global implications of this transition, since a person can emit a portion of evil, which exceeds the permissible nature rules. Therefore, the task of problems studied philosophy of law in the

following terms: the intelligible sensybelnomu, existential and fluktatsiynomu. We prove that the contents of these measurements is the subject of attention philosophy of law.

Key words: biosphere, behavior, noosphere, globalization, intelligibility, sensybelnist, ekzystentsialnist, fluktatsiynist.

Постановка проблеми. Антропологія людини та антропологія права, які пов'язані з діями, поведінкою людини, є основними об'єктами дослідження антропосфери як частини біосфери. Для отримання достовірніших результатів необхідно провести спостереження поведінки людини у ширшому масштабі – біосфері.

Біосфера є сферою активного життя, яка охоплює нижню частину атмосфери (газоподібної оболонки Землі), тропосфери, гідросферу і верхню заселену організмами частину літосфери. У біосфері живі організми і середовище їхнього заселення органічно пов'язані і взаємодіють, утворюючи цілісну динамічну систему [2, с. 45]. Така складна планетарна система функціонує синергетично (нелінійно), еволюційно, організовано на основі природних законів. Синергетичний, еволюційний стан біосфери є гармонізаційним поєднанням природи, колообігом речовин та енергії, саморганізованим процесом. Однак у діяльність біосфери вносить свої корективи людина, яка містить у собі всі мікроелементи біосфери й онтологічно долучена до біосферної культурології й цивілізації. Унаслідок внесених коректив людина змінює біосферу, одночасно змінює себе (і навпаки). Тобто біосферні процеси у мікромасштабах є у самій людині (тілі, душі, дусі).

Аналіз останніх досліджень. Частина біосфери щільно заповнена людським розумом, який щоразу збільшується внаслідок наукової, експериментальної діяльності, зростає його активність. Тому закономірно з'являється окрема сфера людської допитливості й творчості – ноосфера (Е. Леруа, В. Вернадський, Гейяр де Шардян – відповідно математик, натураліст, богослов).

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку людства знає багато окремих умовних сфер людської активності: міфологічна, етична, догматично-релігійна, інтелектуальна, доктринально-богословська, позитивістська, природно-обґрунтовальна тощо. Ці сфери, хоча й пов'язані з розумом, інтелектом людини, але не мали великої планетарної сили: локальний характер одного суспільства запозичували інші суспільства з певними доповненнями та змінами. Такі культурологічні діяння не становили світової небезпеки, оскільки у біосфері лише зароджувалась потужна консолідована спільність – ноосфера, а слухняність людини не перевершувала допустимої похибки, творчості. Однак онтологічні норми передбачали й передбачають виникнення такої сфери, яка матиме величезну планетарну силу. Це ноосфера, яка практично і теоретично набуває активності як на свідомому, так на і підсвідомому рівні і є останнім етапом творіння людства, культурології.

Єдність біосфери і людства закономірно зумовлює перехід біосфери у ноосферу (як новий стан) шляхом еволюційного переформатування методом науки. Тому людина як онтологічно умілий творець другої "природи" є виконавцем "глибоких змін біосфери" і творцем нової біогенної сили, колективного (планетарного) розуму. Хоч розумна інтелектуальна діяльність людини і має вирішальне значення для біосфери, проте висновок стосується долі людини і всього людства. Річ у тому, що колективний розум скерований на насильне управління довкіллям, на отримання максимальної користі з природи і взагалі на перетворення світу творчою культурологічною діяльністю. Така колективна цілеспрямованість породжує гоніння за матеріальними здобутками, за земною славою та інші негативні фактори, які породжують егоїзм і неприслуховування до еволюційно створеного колективного розуму.

Егоїзм буває одноособовий і груповий (сімейний, родинний, корпоративний, національний державний тощо). У кожному різновиді егоїзму криється певна локальна, а відтак суспільна й планетарна небезпека: нехтування почуттями любові, поширення заздрощів, невизнання цінностей іншої людини, прагнення до матеріального самозбереження та задоволення власних земних

інтересів. Навіть у груповому егоїзмі виділяються одноособові егоїстичні “лідери”, які організовують знищення усього колективного надбання, культури й цивілізації. Тому потрібен розум, причому колективний розум – інтелект, який стримував би егоїстичні тенденції у функціонуванні суспільства. Видається, що колективний розум має щонайменше три прояви: владний, народололюбний і синергетичний.

Владний колективний розум у ноосфері скерований на нав'язування сформованої у вузькому колі думки, на дикторство, на злам народної волі. Такий ноосферний стан може існувати на короткому етапі суспільного розвитку, у критичних точках, екстремумах для умілого вирівнювання ситуації. Надалі владність повинна перейти в інший стан – народололюбний, синергетичний, бо вона втратить свої позиції.

Бажаним для ноосфери є народололюбний колективний розум, який межує з демократичністю і побудований на принципах рівності, свободи, виборності тощо. Народололюбність є онтологічною властивістю різних суспільних утворень, вона гальмує егоїстичні діяння і дає розумові проявлятися на благо колективу. Це стосується й держави, яка, будучи народололюбивою, охороняє інтелектуальні здобутки своїх вчених, належно оцінює їх і дбає про умови подальшого розвитку.

Синергетичні прояви колективного розуму найнеобхідніші для ноосфери. Річ у тому, що управління розуму необхідно підпорядкувати природним процесам, що проявляються нелінійно, самоорганізовано, динамічно. В умовах ноосфери людина намагається впорядкувати суспільні відносини, які вона вважає хаосом, наслідком чого часто є розпад суспільства на окремі угруповання. Але, якщо дослухатися до природних біфуркаційних процесів, дати їм дійти до критичної точки і в цій точці проявити народололюбність, то такий колективний розум збереже симетрію та правову гармонію. Це і є філософсько-правове обґрунтування спасіння світу від суспільно-державних катаклізмів.

У ноосферні процеси найчастіше проникає штучний розум, штучний інтелект. Хоча у філософській літературі існує термін “штучний інтелект”, але видається, що його потрібно вживати до людини, а не до кібернетики. Адже природний інтелект є вищою якістю розуму, вищою пізнавальною здатністю мислення, характеристикою творчого перетворення уявлення на знання, здатністю регулювати синергетичні процеси, тобто “живими” реагуваннями на зовнішні й внутрішні процеси Всесвіту. Штучний інтелект має кібернетичні характеристики – це “розум”, запропонований людиною (робот), який може виконати тільки певні операції, на які сподівається природний інтелект. Тому замість поняття “штучний інтелект” доцільніше вживати термін “штучний розум”, хоча й це не відповідає дійсності, оскільки йдеться лише про моделювання розумових, інтелектуальних, сенсорних здібностей людини. Як “штучний інтелект”, так і “штучний розум” є метафоричним (переносним) об'єднанням техніки і людини.

Краще було б вживати такі терміни, як “енциклопедія технічних процедур”, “накопичувач технічних операцій”, “програма технічної діагностики”, бо “розум”, “інтелект” онтологічно притаманні тільки людині. Стосовно людини існує термін “видимий інтелект”, який стосується документально оформлених фіктивних розумових здібностей.

Деякі галузі народного господарства штучного розуму навіть не мають розвитку, що деякою мірою виправдано. Це стосується різноманітних комп'ютерних технологій, комп'ютерних програм, комп'ютерного управління тощо. Настає період витіснення колективного людського розуму штучним. Повної заміни не відбудеться, оскільки людина повинна програмувати таку штучність. До деякої міри штучний розум себе виправдовує і приносить користь. Але звикання до нього, захоплення ним породжує шкідливі тенденції. Це стосується виховання, лікування, тестування, написання книг тощо, де не враховується духовно-душевний стан людини, її психіка, комунікативні особливості, що необхідно для пізнання людини. У цих випадках корисним будуть своєрідні підказки штучного розуму, а не остаточні рішення.

Кожен із проявів природного і штучного розумів (колективного й індивідуального) не існує в ідеальному вигляді. Життєдіяльний процес утворює різноманітні комбінації різновидів розуму для забезпечення нормального розвитку. Проте дивні атрактори синергетичних інтелектуальних процесів призводять до планетарної глобалізації.

Планетарна глобалізація є неминучим явищем, оскільки людський розум посилює глибину впливу на природу, все частіше порушується коеволюційний зв'язок, нехтуються вчення про Космос, не враховується те, що думка має велику природну силу, руйнуються тонкі духовні структури Всесвіту. Така характеристика ноосфери є теорією глобальних проблем, обґрунтуванням наслідків, які людство вже отримало. Це стосується негативних тенденцій техносфери, біотехнології, біомедичної технології, екології, мінералогії, спричинених відсутністю контролю за відповідними природними об'єктами та їхніми взаємозв'язками. Приклади негативної ноосферної діяльності людство часто обговорює на різноманітних науково-практичних конференціях, у засобах масової інформації, в індивідуальних дослідженнях тощо, однак глобальні проблеми ноосфери повинні вирішуватися на міждержавному рівні правовими методами. Адже на всі порушення біосфери є витвори людського розуму у позитивному праві. Позитивне право часто дає добро підсвідомо, узаконює нищення біосфери, до якого, крім людини, залучається інша жива й нежива природа, органічний й неорганічний світ. Основною причиною ноосферної кризи є неправомірна поведінка людини.

Поведінка людини є процесом взаємодії видимого матеріального світу і невидимого духовного світу, унаслідок чого реалізовується онтологічна інформація про її призначення на Землі. Для підтримання свого існування, активного творіння "другої природи" перед людиною постає проблема вмiлого збалансування матеріального і духовного, тілесного і душевного, інтелектуального й почуттєвого, пристрасного і непристрасного, необхідного і достатнього тощо. Для людства завжди актуальне пояснення своєї поведінки, обґрунтування своїх вчинків, звіт про виконання своїх онтологічних обов'язків, оскільки унаслідок правомірності чи неправомірності людини змінюється навколишнє середовище та духовні структури Всесвіту. Особливо загострюється питання поведінки людини тоді, коли проявляються активні дії розуму, інтелекту, що характерно для ноосфери.

У науці поведінку людини як систему дій біологічних, фізіологічних, психологічних, правових та інших рівнів здебільшого зводять до системи вчинків, сукупність рефлексів, реакцію організму й психіки на зовнішні стимули. Якщо тварини зі своїми інстинктами пристосовуються до навколишнього світу, то людина, крім пристосування, прагне змінювати умови середовища, улаштовувати собі цілу низку побутових вигод і взагалі стати самодостатнім господарем природи. Проте це господарювання часто пов'язано з патологією поведінки, неусвідомленими намірами та їхніми наслідками.

Дослідження поведінки людини розпочалось практично недавно – кінець XIX ст. – і встановлено, що за психічною природою виділяють три типи поведінки: інстинктивна, практична (навіпаки), розумна і два види: зовнішня (рухи, вчинки, висловлювання) і внутрішня (почуття, мислення). Це дослідження перебуває в активній фазі, оскільки виникли нові науки, зорієнтовані на поведінку людини. Зокрема, це стосується не тільки соціології, філософії, але й філософії права, культурології права, соціології права, юридичної деонтології, канонічного права, синергетики права, семіотики права тощо. До того ж активно використовуються біхевіористські та необіхевіористські підходи, девіантне розуміння, комунікативні норми тощо. Окремі напрями стали предметом дослідження, темами докторських і кандидатських дисертацій, монографій, навчальних посібників тощо. Загалом до дослідження правомірності поведінки долучено багато фахівців філософії та теорії права, що виправдано. Адже зовнішні й внутрішні смисли мотивації людини, усвідомлені й неусвідомлені прагнення та потяги людини можуть приносити як користь, так і шкоду не тільки суспільству, але й Всесвіту загалом.

Зосередимо увагу власне на самих проблемах поведінки у ноосфері. Ці проблеми потрібно виокремити й дослідити. Але зауважимо, що для розв'язання проблем філософії права необхідно виконати певні завдання (вони теж є проблемами). Такі завдання потребують деякого групування. Видається, що проблеми філософії права скеровують людину на виконання завдань поведінки щонайменше у таких змістах: **інтелігібельному, сенсильному, екзистенційному та флуктаційному.**

Інтелігібельні завдання проблем філософії права відображають *інтелектуально-правовий* предмет уваги, своєрідні постулати розумової діяльності. Це, передусім, стосується *вищої моралі, ненасильства, гуманізму, турботи, позитивного права*.

Вищу мораль людина створила для регулювання своєї думки. Саме подумки людина чинить найбільше правопорушень, оскільки вони невидимі, не підлягають зовнішньому контролю. За неправильну думку, яка не висловлена, людина не підлягає осуду, хоча скоїла тяжке правопорушення, що негативно відобразилося у духовних структурах Всесвіту, оскільки Всесвіт “отримав” порцію зла, яке не зникає безслідно, а викривлює космічний порядок. Аморальна поведінка в думках великої кількості людей приблизно в одному місці (наприклад, у транспортному засобі) може призвести до аварії. У народі в такому разі говорять про злу, тяжку, складну ауру певної групи людей, що негативно впливає не тільки на окремих людей, а й на іншу живу та неживу природу. Причиною негативної вищої моралі є нерозуміння людиною свого інтелектуального призначення на землі, небажання бути доброю у думках та помислах, негативне реагування на зовнішні процеси тощо. Такі процеси поширені у ноосфері, оскільки інтенсивна розумова діяльність часто виходить за онтологічні нормування для заволодіння інтелектуальним середовищем.

Предметом уваги у ноосферній поведінці є *ненасильство*, що підтримує честь і гідність людини, дає їй на власний розсуд виконувати онтологічне призначення. Інакше кажучи, інтелектуальне насильство позбавляє поневолену людину творчості, кмітливості, тобто можливості проявляти себе активним створювачем “другої природи”. Людина, яка перебуває у полоні насильства, виконує завдання не з власної волі, тому можливі різні відхилення поведінки з метою виходу з такого становища, що призводить до правопорушень. Активне інтелектуальне життя у ноосфері часто не звертає уваги на різні форми насильства і не передбачає негативних наслідків. Адже не всі люди можуть і хочуть долучитись до інтелектуальної діяльності добра, частина з них внаслідок насильства скерована у бік зла як супротив насаджуваній думці. Така ситуація породжує збурення, негативні духовно-душевні емоції.

Серед інтелігібельних завдань проблем філософії права перебування – *гуманізм* (освіченість, людяність), що пов’язано з розумінням людини, її місця у земному житті. Фактично потрібно зосередити увагу на філософії гуманізму у праві як поєднанні людини (людського) з досліджуваними нормами для людини, як олюднення правових норм. Серед різноманітних форм гуманізму (в галузі педагогіки, моралі, ідей, історії, релігії, культури тощо) виділимо правовий гуманізм, який є складним поняттям і скерований на рефлексований антропоцентризм (сукупність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови та центр Всесвіту), що повинно забезпечувати людські потреби.

Йдеться про отримання рефлексованого гуманного позитивного права з природним та надприродним правом. Тобто людина намагається створити для себе норми, які б відповідали нормам, яких вона не створювала. Звичайно, в цьому процесі (практично вічно земному) з’являються щонайменше дві проблеми: об’єктивні – людина не знає всіх природних норм, суб’єктивні – людина створює норми або задля добра, або в бік зла. Такі суб’єктивні крайнощі вона намагається пояснити проблемами гуманізму. Крім того, прояви гуманізму містяться або у захисті природного права, або у нехтуванні ним, внаслідок чого позитивне право є непостійним, неточним і часом позбавленим духовності, що призводить до правової кризи. Знову ж таки за допомогою гуманізму людина створює такі стандарти поведінки, які б узгоджувалися із природним правом чи хоча б із загальнолюдською мораллю. Попри те цей гуманізм має бути природним, а не штучним чи замаскованим, що є предметом пильної уваги.

Взірцем інтелігібельного завдання поведінки є *турбота*. Турбота – це специфічно людський вид активності, що полягає у забезпеченні виконання запланованих дій, досягненні визнаної мети, створенні й підтримці умов, що сприяють бажаному розвитку подій. Вона є атрибутивною ознакою цілеспрямованої діяльності людини і виявом її свободи. У турботі встановлюється внутрішня, усвідомлена причетність людини до світу, поєднуються часові модуси її існування: минуле, теперішнє і майбутнє [5, с. 651]. Життя у ноосфері вимагає дотримання морально-правових

настанов минулих поколінь. Ці настанови постійно актуальні, оскільки мають для поведінки людини ціннісні елементи, випробувані практикою, і пам'ять про них повинна зберігатися навіть у сфері активно-новітніх інтелектуальних технологій. Крім того, турбота про ближнього – це не тягар, а онтологічний обов'язок, виконання якого забезпечується нагородою в майбутньому. Тут яскраво проявляються нелінійні синергетичні процеси. Людина отримує винагороду ніби нізащо, несподівано, не підозрюючи, що це впливає із турботи.

Предметом обговорення у ноосфері є *позитивне право*. Для підвищеного рівня інтелектуальної діяльності характерна зневага до природного й надприродного права. Для його виконання не вистачає ні часу, ні терпіння. Сприйняття природного права вважається архаїзмом, пережитком минулого і ніби певним гальмом у досягненні прогресивних результатів. Тоді людство повинно створювати таке позитивне право, яке б максимально увібрало в себе норми природного права. Адже творцем позитивного права є держава, що регулює поведінку людини, скеровує її до виважених дій, їх нормує. Державні інституції, які повинні передбачати наслідки надмірних інтелектуальних інтенцій, зобов'язані ініціювати такі законопроекти, які б перешкождали виникненню катаклізмів, нещасних випадків тощо.

Загалом, інтелігібельні завдання проблем філософії права відображають мету життя людини на Землі. Ця мета, хоча й передбачає утворення і народження метафізичних ідей, але є ноуменальною, тобто збагненою, що досягається розумом. Ноуменальна сутність людини у ноосфері необхідна. І яким би інтелігібельним світ не був, завжди повинна існувати певна межа, демаркація, за яку людський розум не поширюється, і відсутня суєта розуму. Вважатимемо це правилом для ноосфери, оскільки інтелігібельна група завдань виконує контрольну функцію проблем філософії права.

Не менш важливими завданнями проблем філософії права є **сенсигельні** ускладнення, що відображають *почуттєво-правовий* предмет уваги. До них зарахуємо почуття: *совісті, відповідальності, естетичності, альтруїзму*.

У ноосфері необхідний такий моральний самоконтроль, як совість. Почуття совісті є природним задоволенням чи незадоволенням своєю поведінкою. Воно (внутрішнє переконання) викриває людину в чомусь неприродному. Це почуття може бути розвиненим і нерозвиненим, слабким і сильним, природним і надприродним, обґрунтованим і необґрунтованим тощо. Йдеться про те, що якщо людина часто вдається до аналізу своєї діяльності, звіряє свої вчинки з природними нормами, то такі внутрішні регуляції набувають точності й адекватності. Звичайно, неправильна постановка мети життя притуплює почуття совісті й тоді вона є химерою, що стає причиною недослуховування до власного внутрішнього голосу (внутрішнього імперативу), заспокоєння. Совісна людина приносить велику користь не тільки собі, але й оточенню, колективу і навіть суспільству, оскільки не дає поширюватися злу й несправедливості. Хоча совість – це суперник людини, і за прояви совісті можна очікувати негативної реакції з боку інших, проте совісний вчинок – це крок до утримання світу від катастрофи, крок до навернення розуму до природи, до спасіння. Якщо людина не слухає совісті, вона віддає себе ворогам, оскільки осквернена совість є несправедливим суддею.

Відповідальність людині дано з моменту появи її на землі. Протягом життя людина бере на себе різні види відповідальності, які залежать від професії, посад, інтелектуального розвитку тощо. У ноосфері слід акцентувати на відповідальності за надмірне захоплення розумом, за його позамежовий вихід. І відповідальність повинна бути передусім перед самим собою, перед почуттям своєї онтологічності. Очевидно, не для таких природно-правових порушень призначена людина, щоб своїми інтелігібельними діями калічити власну сенсигельність. Почуття відповідальності стримує від неприродного виконання обов'язку і є феноменом (природною необхідністю). Тобто відповідальність необхідно відчутти феноменально, а потім вдаватися до дій розуму, до судження. Такі завдання сенсигельного змісту характеризують відповідність поведінки людини природним законам, що підкреслює високий рівень самоконтролю.

Естетика у ноосфері є єднальним фактором. Єднання забезпечується здатністю відчувати природні пропорції порівняно з цілим. Якщо активний людський розум розчленовує пізнання і не

завжди намагається з'єднати воедино, то естетичні явища покликані захищати мистецтво природи. Людський розум може порушувати мистецтво природи, але згідно з естетичними нормами, тобто у певній пропорції. Ці пропорції людина має відчувати і переживати за їхнє недотримання. Адже світ сприймається естетично, збалансовано, що аналогічно й до інтелектуального витвору людини. Порушення почуттєвих естетичних законів призводить до негативних наслідків. Ноосфера є необхідним явищем, але існування її повинно обґрунтуватися естетично, у певній гармонії. Гармонійна з природою поведінка людини забезпечує індивідуальне упровадження її інтелектуальної праці у всесвітню скарбницю, що й передбачено.

Альтруїзм для поведінки людини у ноосфері є необхідним атрибутом, оскільки він протилежний до егоїзму і скерований на допомогу ближнім. Науковці зазначають, що альтруїстична поведінка може бути несвідомою (як у тварин) або мати усвідомлений характер (як у людському суспільстві), коли альтруїст очікує відповідних вчинків і щодо себе. Альтруїстична поведінка може відігравати особливу роль в еволюції, коли її дотримується значна частина популяції. У цьому разі користь від альтруїстичної поведінки перевищує втрати, що їх спричиняє альтруїзм [5, с. 17–18]. Також альтруїстична поведінка відображає таке безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших, що навіть виникає готовність заради іншої людини зректися власних інтересів. Тут діють принципи колективізму, співпраці, взаємодопомоги. Така поведінка онтологічна і ґрунтується на природному та надприродному праві.

Можна сказати, що сенсильність – людська здатність до відчуття іншої людини, внутрішня оцінка її честі та гідності, набуття емпіричних знань, які не потребують спеціальних корекцій. Вміло використані сенсильні здобутки завжди опосередковуються мисленням і мають практичну цінність для поведінки людини в ноосфері.

Значних внутрішніх зусиль потребують **екзистенційні** питання поведінки, які репрезентують *безпристрасно-правові* акценти. Насамперед це стосується вирішення проблем, пов'язаних з *трансцендентальністю, інтеріоризацією, емоціями*.

Ноосферні проблеми філософії права тісно пов'язані з можливістю такої поведінки людини, як пізнання світу, отримання апріорних (наявних у свідомості до досвіду) та апостеріорних (набутих з досвіду) знань, що притаманне *трансцендентальності*. Ці знання є основою й умовою всякого досвіду. Людина, яка володіє трансцендентальним розумом, виходить за межі часу, простору, категорій мислення та логіки і пізнає речі в собі. Ці речі існують поза реальним життям, але впливають на поведінку людини у світі. У період бурхливого розвитку науки, техніки, комп'ютерних технологій на трансцендентальність не звертають уваги (що є помилкою), а якщо людина використовує позамежові пізнання, вважають, що вона “не від світу цього”. На основі цього виникають у науці філософії права проблеми, наукові дослідження у сфері трансцендентального відкидаються позитивним правом, оскільки ці дослідження вважаються відірваними від практики і їх неможливо втілити в чистому законодавстві.

Емоційні процеси у людини також заслуговують на увагу в поведінковому вимірі. Адже йдеться про процес ситуативного переживання, ставлення до навколишніх об'єктів, реакції на зовнішні й внутрішні подразники, що мають для організму сигнальне і регуляторне значення. Емоції органічно пов'язані з почуттями. Цей зв'язок породжує низку відтінків: настроїв, афект, пристрасть, стрес, які потребують регулювання. Зокрема, пристрасті відзначаються великою стійкістю, інтенсивністю й цілеспрямованістю. Як внутрішня спонука пристрасті можуть істотно впливати на діяльність і поведінку людини. Вони виявляються в розумовій діяльності й у практичних діях особистості. У структурі пристрасті переплітаються з емоційними та вольовими компонентами психіки, що стає причиною їхнього поділу на позитивні й негативні. Інколи пристрасті перероджуються у негативні, аморальні якості, наприклад, заздрість, яка згубно діє на творчу, інтелектуальну діяльність людини чи негативні захоплення, негативну спрямованість людських інтересів. Емоційне прагнення розвивати свої інтереси є істотним стимулятором активної життєдіяльності, притаманне ноосфері, яке еволюційно переростає у змагальний процес, навіть у бізнес, що є небезпечним явищем. Звичайно, людина може навчитися оптимально керувати своїми емоціями і тоді вони дадуть позитивні результати.

Ноосферна діяльність неминуче повинна бути пов'язана з *інтеріоризаційними* засадами. Йдеться про процес перетворення зовнішніх, реальних дій на внутрішні, які визнають ідеальними мотивами поведінки. Особливо це стосується перевірених життєвою практикою надбань попередніх поколінь, які нині або забули, або не поважають. Тут спрацьовує взаємозв'язок “діяльність – свідомість”, який для ноосфери має методологічне значення. Адже не потрібно людському розумові здійснювати штучні витвори, а треба використовувати перевірені досягнення, які раніше (хоча б у примітивному розумінні) діяли у суспільному середовищі. Фактично інтеріоризаційні засади інтерпретує підсвідомий стан людини, який є визначальним чинником інтелектуальної діяльності, оскільки людина у своїй поведінці завдячує підсвідомому, яке є вирішальним для її соціалізації. Зауважимо, що певну роль відіграють і елементи екстеріоризації як процесу, зворотного до інтеріоризації. Це притаманно вже аналізу поведінки людини, суб'єктивного аспекту вчинку.

Мовчання – це поведінковий аспект утримання від вислову; в широкому антропологічному розумінні – відсутність або незадіяність настанови на словесне, знакове, екзистенційне вираження; в позитивному значенні – духовна зосередженість, яка звільняє суб'єкта від необхідності реалізації у сфері реально існуючого, разом з тим, розглядаючи останнє як предмет його уваги і піклування (“мовчазна присутність”, на відміну від безсуб'єктної тиші) [5, с. 390]. Мовчання пов'язане зі смиренням, стриманістю, пристойністю тощо. Смирення проявляється у випадку різних наклепів, викриття вад характеру, критики. Стриманістю потрібно зміцнювати реакцію на різні непристойності, пустослів'я, суперечки тощо. Тобто людині потрібно вчитися мовчати, щоб проявляти свої чесноти. Недарма ж споконвіку чоловік мовчки (з молитвою) сіяв поле, а жінка так само мовчки з молитвою замішувала тісто (особливо для обрядового хліба) – це екзистенційне природне вираження чеснот хлібороба. Поведінка людини в інтелектуальному середовищі потребує певного мовчання для вирішення аристократичних питань, які є у будь-якій інтелектуально-духовній справі. Таке мовчання розкриває позитивний зміст: розум, воля, почуття, спостережливність, ментальні настанови, настанови на таємність, психологічну культуру тощо. Адже прояви цих основних чинників не спонукають до особливої потреби розмовляти. Тиха вдача людини свідчить, що з розумом треба мовчати і з розумом розмовляти. Таємниче мовчання визначає поведінку людини, викриває генну інженерію духовності, що підкреслює щирість і правдивість людини. Для ноосфери це потрібно все частіше.

Розглянувши основні екзистенційні проблеми поведінки людини у ноосфері, зазначимо цінність безпристрасних визначників особистих правових норм. Здебільшого людина скеровує свої інтелектуальні зусилля на задоволення пристрастей, хизується своїми панівними пристрастями і не завжди задумується, що розум не може бути у стані спокою і перебуває у трьох можливих вимірах: природному, надприродному і протиприродному. Звичайно, найкраще утримувати розум у природному стані, в якому він був створений. Для входження у надприродний стан потрібен своєрідний духовний розум, для того, щоб втриматися від певних блукань, антиприродно-правових помислів, що вдається важко. Найлегше (що є природно-протиправним) вдається не контролювати пристрасні помисли, які відображають неприродний (протиприродний) стан душі. Для розуму потрібно великих зусиль, щоб не захоплюватися всім неприродним, щоб безпристрасно ставитися до речей, якими володіємо, і цим зміцниться природно-правовий аспект поведінки людини в ноосфері.

Флуктаційні (коливальні) процеси людської поведінки є закономірними, багатозначними. Для ноосфери важливо утримувати в полі зору *комунікативно-правові* коливання, відхилення чи мінливості. Для людини комунікативні, інформаційні процеси необхідні, оскільки вони орієнтують її життєдіяльність, дають можливість вибрати онтологічний, природний чин порядку. Серед флуктаційних аспектів ноосферної поведінки є такі проблемні основні напрями уваги: *етнічний, дипломатичний, семіотичний, синергетичний*.

Ноосферне спілкування неминуче пов'язане з *етнічною* інформаційною щільністю. Рано чи пізно людський розум утворює своєрідну етносферу, звідки починає розвивати власну етнічну правову систему. Можливо, у процесі життя, формування цивілізованого суспільства не приділяли належної уваги етнодуховній культурі, нехтували нею або забували, її але у ноосфері такий

флуктаційний процес припиняється і відбувається етнічна мобілізація, відтворення етносоціальних функцій. Таке етносоціальне відтворення неминуче, оскільки нація починає усвідомлювати, що повинен бути у всьому початок та своє етнічне поле. Зокрема, у науці під етнічним полем розуміють простір, де поширюється певний ритм коливань, пов'язаний з феноменом компліментарності – взаємного доповнення відповідних структур. Із феноменом етнічного поля тісно пов'язане явище пасіонарної (страждання, туга за своїм) індукції, що спонукає діяти цілеспрямовано та координовано [3, с. 47]. Пасіонарні поштовхи спочатку відновлюють етнетику, етнокомунікативну культуру, народну творчість у різних проявах, зокрема у праві. Адже етнічне право є певного виду природним, навіть природженим правом, яке діє найефективніше, відтворюючи дух народу (потім нації) як не метафізичну абстракцію, а генетичні особливості історії, мовного розвитку, традицій, звичаїв, морально-правових норм. Тобто закони етнічного буття нації, закони кровної спорідненості, норми етнічної групи є логічними, коли виправданий етнічний алогізм (наприклад, шкідливість поклоніння різним богам у язичництві). Проте етнічний ренесанс надає доцільні пропозиції комунікативно-правовій культурі, враховує етнічні почуття й прагнення без нарцисизму (закоханості у себе) та завищеної оцінки етнічної групи для вибудування власної філософії поведінки, власних філософських обґрунтувань правових норм, які пов'язані із національним розумінням простору свободи. Цьому сприяє етнічний мікро- та макрокосм. Річ у тому, що кожна національна релігія, яку надалі розвиває натурфілософія по-своєму, із урахуванням етнічної логосфери тлумачить закони Всесвіту, філософію людини, зв'язок людини з Всесвітом тощо. Тобто місце людини у Всесвіті визначає етнічний інтерес, який є природним і неприродним. Навіть у полі етнічних суспільств, де повинен панувати етнічний плюралізм, є спільний психічний склад народу, який визначає комунікативно-правову культуру та природно-правову поведінку всіх етнографічних груп, що є об'єктивним у бутті людини.

Запобіганням флуктаційних дій у філософії права слугують *дипломатичні* завдання. Передусім це стосується конфліктів, складних інтелектуальних ситуацій, пошуків компромісів тощо, що потрібно для виживання у ноосфері. Адже дипломатичність – це інтелегібельна форма співпраці й засіб боротьби, мистецтво підтримання духовних інтересів і змістовної ефективної інтелектуальної праці, де потрібно більше розуму, ніж сили, щоб підкорювати силу. Можна сказати, що дипломатичні комунікації бувають природними й штучними. Природна дипломатичність віддзеркалює онтологічні завдання, саме життя, в якому спілкування досягає мети з мінімальними затратами – передаванням короткою фразою замість тривалої фрази і неможливе перетворюється на можливе. Однак тут виникають проблеми, оскільки втілення своїх бажань у діяльність іншого, щоб змусити його виконувати свою волю, пов'язано з певним натиском та певними інтересами. Такі дії повинні враховувати можливість і доцільність, а це вже породжує правові проблеми, звідки й виникає своєрідне індивідуальне неофіційне дипломатичне право. Це право формується під впливом різноманітних культур, серед яких педагогічна, психологічна, емоційна, інтелектуальна і багато інших. Залежно від змісту маніпулятивної комунікації, терміну її дії, осіб співрозмовників та інших факторів використовуються ті чи інші здобутки культур. Що стосується штучної дипломатії, то вона використовується для злих намірів. За допомогою ухильних (непрямих), невідвертих і непривселюдних впливів одна людина використовує хитрощі, інтригу, спритності та інші манери для того, щоб шляхом замаскованої, зафарбованої доброти увійти в довір'я до іншої людини, а потім непомітно заволодіти ініціативою і диктувати їй свої корисливі умови. Підлі манери ніколи не забезпечать справжньої толерантності, порозуміння, а навпаки, завдадуть шкоди індивідуальному неофіційному дипломатичному праву. Взагалі флуктаційні процеси дипломатії більше стосуються тактовності, почуття міри, витриманості, коректності, етикету та інших пристайних ритмів руху, щоб забезпечити рівномірність у вирішенні проблем філософії права.

Кожна епоха розвитку людства має свій *семіотичний* стиль поведінки. Ноосферна семіотика (синтактика, семантика, прагматика) характеризується складними системами кібернетичного управління (штучний інтелект), множиною засвоєння іноземних мов, спрощеної структури мовних конструкцій тощо. Постійна поспішність людини у ноосфері приводить до спрощеної невербальної комунікації та знаково-мовної реалізації, використовуючи лише герменевтику. Такий семіотичний

підхід до життєвих процесів породжує нові флуктаційні функції знакових систем, нехтуючи правовим мисленням, визнаючи нормою лише знакосполучення, знакові механізми, знакові повідомлення. Надмірне захоплення семіотичною теорією позбавляє людину можливості творчо мислити, перетворювати знання на переконання, і людина діє подібно до робота. Водночас семіотика права повинна виступати посередником у поведінці людини, в культурі і бути не лише вираженням правового смислу, але й сигналом для роздумів, досліджень. Зокрема це стосується пізнання природних явищ, подій, реакції центральної нервової системи живих організмів та іншої сигналізації у природі й суспільстві. Тобто семіотика права, її потенційні знання повинні відтворювати не лише фрагменти правової моделі світу чи тільки аналіз деяких сфер людської діяльності, а бути гештальтом права, правовою мовою цілої науково-правової теорії. У цьому і вбачається одна із проблем філософії права у ноосфері, яка полягає у допомозі філософії права, а не її підміні.

Флуктаційний зміст проблем поведінки людини у ноосфері потребує *синергетичного* обґрунтування. Знаючи основний зміст синергетики природного права, можна сказати, що автономна поведінка людини у Всесвіті не існує, оскільки закони природи порушують своїми дивними атракторами цю автономність. Річ у тому, що автономну поведінку людина встановлює сама для себе своїм розумом. Це встановлення є лінійним і перебуває лише на макрорівні. Для людини такий стан вважається впорядкованим. Насправді впорядкованою є природно-правова система на макрорівні. Тобто нелінійна природно-правова система Всесвіту є вищим порядком, до якого повинна прислухатися людина зі своїм уявним автономним правовим “порядком”. Тоді виходить, що людині ніби не до вподоби впорядкована нелінійність та сама організованість природно-правових вимог. Вона вдається до флуктаційних процесів. Зрозуміло, що тоді поведінка людини не претендує на природну правомірність, що є проблемою. Синергетичний ефект філософії права, зокрема, поведінки людини, полягатиме у синтезі, з’єднанні фрактальних поведінкових елементів у єдину самоорганізовану поведінку без критичних елементів нестійкості. Адже саме у критичних біфуркаційних точках життєдіяльності людина найбільше порушує правові норми. Тому проблемним завданням синергетики права є нейтралізація біфуркаційних точок поведінки шляхом активної природно-правової розумової діяльності у ноосфері.

Дослідження змісту флуктаційних завдань проблем філософії права мають комунікативно-правову інтерпретацію, яка обґрунтована етнологією, дипломатією, семіотикою та синергетикою, звідки випливають відповідні правові норми. Ноосфера характеризується або надмірністю норм, або нехтуванням ними. Тому проблемою ноосфери є утримання поведінки від неприродних флуктацій і переведення комунікативної культури у природно-правовий простір.

Висновки. Отже, проблеми поведінки людини у ноосфері повинні вирішуватися щонайменше на інтелектуальному, сенсильному, екзистенційному та флуктаційному рівнях. Ці рівні не є остаточними, вичерпними. Використовуючи інші методологічні установки, можна збільшити коло проблем, але вже і наявні проблеми свідчать про те, що філософія права є проблемною наукою, в якій центральне місце займає філософія людини.

1. Гачев Г. Д. *Гуманитарный комментарий к физике и химии. Диалог между науками о природе и о человеке.* – М.: Логос, 2003. 2. *Естествознание: энциклопедический словарь / сост. В. Д. Шолле.* – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. 3. *Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред) та ін.* – К.: Довіра: Генеза, 1996. 4. Мічіо Кайку. *Фізика майбутнього / переклала з англ. А. Кам’янець.* – Львів: Літопис, 2013. 5. *Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.* – К.: Абрис, 2002.